

Kabeljauw geeft kunstgebit terug

**Hongerige
kabeljauw
redt
kunstgebit**

Man vist kunstgebit uit vis

Van onze correspondent

MAAR — Cor Stoop
gowaard
ldag nau-
het kunst-
sterdamse
afgelopen

Kunstgebit op avontuur

Wereldnieuws over kunstgebit blijkt grap

nieuwsblad v n noorden

ET 17 DEC 94 P.1
**Cod still
good for
a laugh**

AMSTERDAM (AP) — There was something fishy about the story of a cod that swallowed a Dutchman's false teeth. Cor Stoop lost his upper plate when he leaned overboard.

Vis met kunstgebit

uit kabeljauw weer bij eigenaar

Vissersgrap dankzij media in recordtijd de wereld rond

Kunstgebit van kabeljauw

Here's a fish story
you can truly sink
your teeth into

Associated Press

AMSTERDAM, Netherlands — Cor Stoop sank into some cod — and he wasn't even eating

false teeth dropped overboard

unstgebit

gan to l.
"I got
and he told
didn't go toge.
Taxi driver i
teur fisherman
joker! finally adm.
his wife's false teeth.
and amusec.

estigate
ottom

**Uitgebraakt kunstgeb,
in maag van kabeljauw**

**Gebit na zeereis
weer bij baasje**

AMSTERDAM • ANP

terug

Vers van de pers: kunstgebit in kabeljauw

Over de achtergronden van een hedendaagse sage

Theo Meder en Eric Venbrux

Het vertellen van verhalen, zoals dat deel uitmaakt van het alledaagse leven, vormt sinds de ontwikkeling van het vak volkskunde een dankbaar onderwerp van verzamelarbeid en onderzoek. De drang tot verzamelen werd mede ingegeven door de vrees dat het traditionele verhaalrepertoire met rasse schreden aan het verdwijnen was. Zo'n anderhalve eeuw later blijkt deze angst gedeels ongegrond te zijn: nog immer zijn er vertellers te vinden die de traditionele sprookjes en sagen kunnen vertellen. Niettemin valt er een verschuiving te constateren in het verhaalmateriaal: sprookjes en sagen moeten het tegenwoordig in populariteit afleggen tegen genres als moppen en 'sterke verhalen'.

De traditionele sage over de heks moet allengs meer plaats inruimen voor de moderne sage over de magnetron. Deze tendens is volkskundigen niet ontgaan en de studie van de zogenaamde hedendaagse sage is inmiddels uitgegroeid tot een serieus specialisme. De specialisten op dit terrein hebben elkaar gevonden in de International Society for Contemporary Legend Research. De ISCLR belegt sinds 1982 jaarlijks een congres (afwisselend in de vs en in Europa), geeft het tijdschrift *Contemporary Legend* uit, en laat een nieuwsbrief verschijnen, *FOAFtale News* genaamd.

In Nederland is tot op heden weinig gepubliceerd over moderne sagen. De activiteiten zijn voornamelijk beperkt gebleven tot verzamelen, en hebben nog zelden aanleiding gegeven tot diepgaander onderzoek.¹ Op het P.J. Meertens-Instituut zijn in 1994 nieuwe impulsen gegeven aan het verzamelen van en het onderzoek naar volksverhalen. Als nieuw project is er onder meer de Nederlandse Volksverhalenbank van start gegaan. Volksverhalen (sprookjes, sagen, legenden, raadsels, moppen en 'stadssagen') worden in een elektronische database verwerkt. Aan

¹ De term 'Broodje Aap-verhalen', die in Nederland de algemeen gangbare aanduiding geworden is voor moderne sagen, verwijst naar de titel van de eerste Nederlandstalige verzamelbundel van hedendaagse sagen, *Broodje Aap*, gepubliceerd door Ethel Portnoy in 1978 (1992a). Portnoy deed ook een tweede bundel het licht zien onder de titel *Broodje Aap Met* (1992b). Een andere actieve verzamelaar in Nederland, gespecialiseerd in moderne sagen, is Peter Burger, die inmiddels ook twee bundels op zijn naam heeft staan: *De wraak van de kangoeroe* (1992) en *De gebraden baby* (1995).

elk verhaal wordt relevante literaire en contextuele informatie gekoppeld: over het genre, de vertellers, de datering, de taal, het type-nummer, de motieven, trefwoorden en verhaalopbouw. Verder bevat de Volksverhalenbank illustratiemateriaal en geluidsfragmenten. Ook wordt, gekoppeld aan collecties van volksverhalen die op het instituut berusten, onderzoek gedaan naar vertelcultuur.

De hernieuwde onderzoeksbelangstelling en het bijeenbrengen van contemporaine verhalen gaven aanleiding tot het onderhavige onderzoek naar de achtergronden van een moderne sage. Toen eind 1994 de media berichtten over een kunstgebit dat was teruggevonden in de maag van een opgeviste kabeljauw, bleek dit verhaal frapante overeenkomsten te vertonen met reeds verzameld materiaal. Dit materiaal betrof zowel traditionele als moderne sagen.

Niet zelden is onderzoek naar de achtergronden van een moderne sage gedoemd te mislukken – wie wil achterhalen welke personen de verhaalde geschiedenis daadwerkelijk is overkomen, komt doorgaans spoedig op een dood spoor terecht. Moderne sagen worden niet voor niets wel gekarakteriseerd als een FOAF-tale, een verhaal van en over 'a Friend Of A Friend'. De verteller heeft het verhaal nooit zelf meegemaakt: het gebeurde is steeds een vriend van een vriend overkomen, maar hem (of haar) is het dan ook ècht overkomen. De onderzoeker die de gebeurtenissen wil reconstrueren, komt evenwel niet verder dan vrienden van vrienden.

Zo niet in het geval van de sage-achtige geschiedenis over het kunstgebit in de kabeljauw, die wereldwijd de media haalde: hier werden de hoofdrolspelers met naam en woonplaats genoemd, en foto's van hen haalden de kranten. Hier lag een uitgelezen kans om een nader onderzoek in te stellen. Zulk onderzoek wordt niet zelden vanuit een specifieke invalshoek verricht, afhankelijk van de vakinhoudelijke achtergrond van de onderzoeker. De filoloog gaat op zoek naar de herkomst van het verhaal, naar de mondelinge en schriftelijke (historische) bronnen, en hij wijst op de verspreiding en op de inhoudelijke overeenkomsten en verschillen van de varianten. Voor de antropoloog is niet zozeer de eenmalig als verhaalttekst gefixeerde vertelling van belang als wel de plaats en betekenis van verhalen en vertellen binnen een sociaal-culturele context: etnografisch georiënteerde volksverhaalonderzoekers gaat het dan met name om de vraag

naar de 'Sitz im Leben' en de 'Biologie des Erzählguts'.² In het navolgende hebben wij getracht deze benaderingswijzen met elkaar te verenigen, in de overtuiging dat een dergelijke handelwijze een verrijking kan betekenen van het volkskundig onderzoek naar de dynamiek van het verhalen vertellen in hun sociaal-culturele context. We willen al doende een bescheiden – verkennende – bijdrage leveren aan het onderzoek naar de Nederlandse vertelcultuur, aandacht besteden aan de rol die de moderne media thans spelen in de verspreiding van verhalen, alsmede stilstaan bij de (sub)cultuur waarin deze verhalen functioneren.

Een wonderlijke vangst

Op woensdag 30 november 1994 wordt in het *Algemeen Dagblad* door 'onze correspondent' verslag gedaan van een wonderlijke gebeurtenis. Het bericht is opmerkelijk genoeg om in een kadertje te staan, en heeft als kop: 'Hongerige kabeljauw redt kunstgebit'. Het krantebericht begint aldus: 'ALKMAAR – Cor Stoop (60) uit Heerhugowaard kon het gistermiddag nauwelijks bevatten: het kunstgebit dat de Amsterdamse visser Slammat afgelopen zondag aantrof in de maag van een op de Noordzee gevangen kabeljauw, was van hem. Stoop verloor zijn bovengebit bijna drie maanden geleden op de Noordzee.'

Vervolgens wordt kort en in chronologische volgorde beschreven wat er gebeurd is. Op 3 september 1994 vaart Cor Stoop met een gezelschap Den Helder uit om een dagje te gaan sportvissen. Het waait nogal hard³ en na enige tijd wordt Stoop zeeziek: 'Voor de zekerheid haalde ik mijn ondergebit eruit. Vijf minuten later hing ik over de reling. Mijn bovengebit vloog eruit en verdween in de golven. Er zat niets anders op dan een nieuw gebit aan te schaffen. Dat kostte me 1500 gulden.' Op zondag 27 november 1994 vaart Hugo Slammat op dezelfde boot vanuit Den Helder uit voor een dagje sportvissen. Hij vangt een grote kabeljauw van 9,5 kilo. Bij het schoonmaken van de vis komt er een kunstgebit uit de maag. Slammat meldt de vondst onder meer aan Radio Noord-Holland. Als Stoop hoort van de vondst gaat hij met een radioverslaggever mee naar Amsterdam om het gebit te passen. Aldaar blijkt dat het kunstgebit dat uit de kabeljauw is gekomen inderdaad zijn verloren gewaande prothese is.

² Zie Röhrich 1988, 354 en Dégh 1979, 386-406.

³ Het *Algemeen Dagblad* van 3 september 1994 voorspelt windkracht 4 à 5 boven land. De schipper van de visboot vindt Stoops uitlatingen overdreven; naar zijn zeggen was er slechts sprake van een lichte deining (André Bakker, persoonlijke mededeling, 8 februari 1995).

De verspreiding van het bericht door de media

Het wonderlijke bericht is niet tot het *Algemeen Dagblad* beperkt gebleven. Een dag eerder, op dinsdag 29 november, had de *Courant Nieuws van de Dag* (ochtendeditie) al gemeld dat Hugo Slammat bij het schoonmaken van een gevangen kabeljauw een kunstgebit had gevonden: de rechtmatige eigenaar mocht zich bij Slammat melden. Bij dit bericht werden twee foto's van de heer Slammat afgedrukt. Op de ene foto poseert hij op de vissersboot met de zojuist gevangen kabeljauw in zijn handen. De andere foto toont Slammat achter de toonbank van zijn eigen hengelsportzaak. In verband met de vondst van het kunstgebit wordt Slammat nog op diezelfde dinsdag geïnterviewd door Radio Noord-Holland. Slammat zegt onder meer:

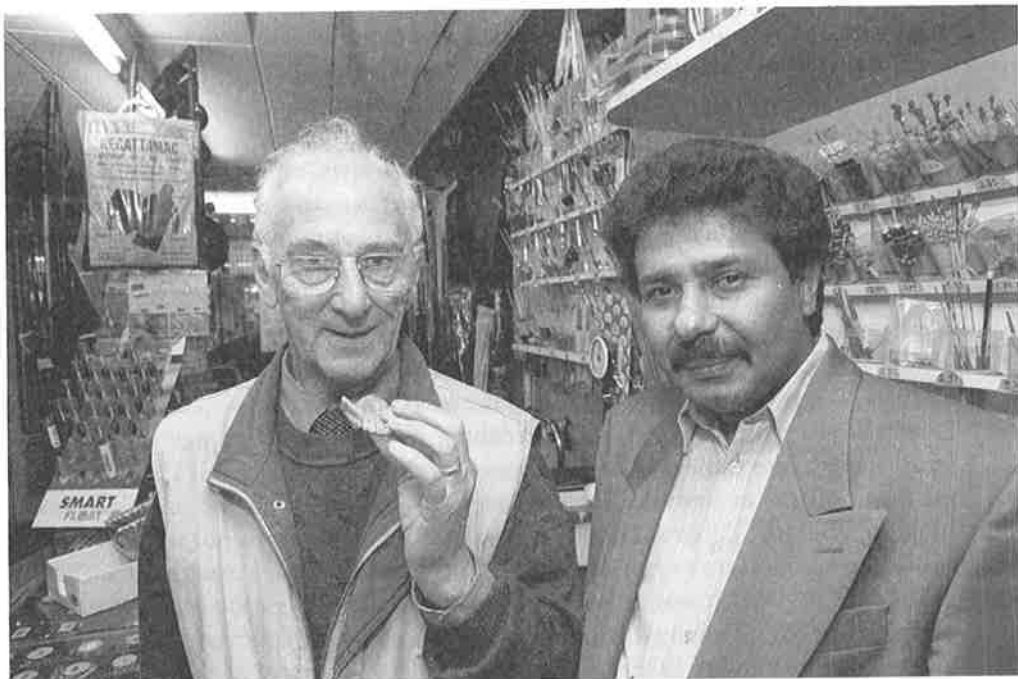
Ik was met een groepje van een man of vijftig wezen vissen op de Noordzee. Uh... en ter hoogte van Vlieland daar gingen we op de wrakken⁴ op kabeljauw vissen... en ik had een grote kabeljauw gevangen en toen ik hem schoonmaakte vond ik... Ik dacht: 'Verrek, wat is dit nou?' Ik zag iets raars staan... en met een mes duwde ik hem opzij. Toen zag ik dat het iets raars was dus. Ik pakte het toen met mijn handen en toen ik hem omdraaide zag ik tandjes d'r aan. Ik zeg: 'Verrek, een kunstgebit!' Ja, en die gasten dus, die kijken allemaal! Ik zeg, nou uh... 'Wat raar!' En toen haalde ik hem eruit en ik maakte hem schoon. En ik ging toen naar de schipper. Ik zei: 'André, kijk wat ik uit de vis eruit haal.' Hij zei: 'Verrek, zeg!' Hij zei: 'Enkele weken geleden had ik hier gasten aan boord, en toevallig ken ik hem, een of andere Cor dacht ik, ik weet bij God niet, het kan ook iemand anders geweest zijn, hè... of een andere naam, bedoel ik.' Hij zei: 'Ja, die werd zeeziek en die moest overgeven en die hing overboord en die spuwde zijn gebit zo eruit.' En ongeveer op dezelfde plek vond ik hem.

Later op de dag melden Lies Stoop en vervolgens haar man Cor Stoop zich telefonisch bij Edwin van den Berg in een programma van Radio Noord-Holland. De twee heren besluiten meteen om op bezoek te gaan bij Hugo Slammat om het gebit te passen. De ontmoeting wordt door Radio Noord-Holland verslagen.

Op 30 november, als Cor Stoop inmiddels heeft vastgesteld dat het zijn gebit is dat in de kabeljauw is teruggevonden, verschijnt de gebeurtenis behalve in het *Algemeen Dagblad* ook in een aantal andere kranten.⁵ De *Courant*

⁴ Er wordt gevestigd bij gezonken schepen omdat zich daar de meeste kabeljauw ophoudt; deze roofvis aast in die onnatuurlijke riffen op kleinere prooivissen.

⁵ De volgende kranten publiceren het bericht: de *Courant Nieuws van de Dag*, *De Telegraaf*, *Trouw*, het *Noord-hollands Dagblad* (waaronder het *Dagblad Kennemerland*), het *Haarlems Dagblad* (en daardoor ook het *Leids Dagblad* en de *IJmuiders Courant*), de *Haagsche Courant* en het *Dagblad voor Noord-Limburg*. Tot de kranten die het bericht niet afdrucken behoren de *Volkskrant*, *De Gelderlander*, *Het Parool* en *NRC Handelsblad*.

Nieuws van de Dag en *De Telegraaf* drukken het verhaal van het teruggevonden kunstgebit af met een foto van Cor Stoop en Hugo Slamet in de hengelsportzaak van laatstgenoemde (zie afbeelding 1). Stoop poseert met het bewuste kunstgebit in zijn linkerhand. Verslaggever Tjerk de Vries laat hem vertellen over zijn onfortuinlijke vis-tocht ('Er stond windkracht 9 en ik werd doodziek') en tekent ook de volgende opmerkelijke feiten op:

Om het fantastische verhaal helemaal compleet te maken vertelt Cor nog even dat hij zijn gebit kwijtraakte op de huwelijksdag van zijn dochter. 'En zondag, toen de tanden gevonden werden vierden mijn vrouw en ik ons 31-jarig huwelijk. Het is echt ongelooflijk allemaal.'

Een artikel in het *Noordhollands Dagblad* ('Uitgebraakt kunstgebit in maag van kabeljauw') gaat eveneens vergezeld van een foto, ditmaal een foto van een lachende Cor Stoop die thuis de teruggevonden prothese toont. Aangezien Stoop inmiddels een nieuw gebit had aangeschaft, kan het oude gebit als reserve fungeren. 'Ach, handig voor als ik nog eens ga vissen', zegt hij laconiek.

De overige kranten brengen het nieuwsfeit als een kort

▲ afb. 1
Cor Stoop (links) bij Hugo Slamet in diens hengelsportzaak (Foto: Emiel van Lint, 30 november 1994).

bericht tussen de *faits divers*. Het dagblad *Trouw* presenteert het verhaal als een geschiedenis 'waarbij menig "broodje aap"-verhaal verbleekt'. In de *Haagse Courant* en het *Dagblad voor Noord-Limburg* wordt een parallel getrokken met het bijbelse verhaal van Jonas in de walvis.

Hier houdt de verspreidingsgeschiedenis van het verhaal echter geenszins op. Een voor *De Telegraaf* en *Courant Nieuws van de Dag* gemaakte foto van Stoop en Slammat wordt verkocht aan het persbureau Associated Press. Met een begeleidend persbericht gaat het verhaal al op 30 november 1994 de hele wereld over. Het persbericht draagt als kop 'Dentures found in cod's stomach returned to Dutch owner' en opent met de mededeling: 'Cor Stoop sank his teeth into some cod – and he wasn't even eating at the time', waarna de bewuste geschiedenis wordt opgedist. In de Amerikaanse pers verschijnt het bericht onder andere onder de kop: 'Here's a fish story you can truly sink your teeth into'. In Zweden wordt het bericht verspreid door de nieuwsdienst TT (Tidningarnas Telegrambyrå) onder de titel 'Tänderna tillbaka' ('De tanden terug').⁶

In het radioprogramma *All things considered* van de National Public Radio (in de Verenigde Staten) wordt het item eveneens op 30 november gebracht, met daarin fragmenten uit een telefonisch interview met Hugo Slammat.⁷ 'It's a true story', zegt hij met klem. In *Headline News* van de nieuwszender CNN wordt bij het verhaal de foto van Stoop en Slammat getoond.⁸ Enigszins verlaat, op 3 december, besteedt de Vlaamse krant *Het Laatste Nieuws* nog kort aandacht aan de gebeurtenissen.

Het mag duidelijk zijn dat het verhaal, dat we *Het kunstgebit in de kabeljauw* zouden kunnen noemen, in korte tijd een ruime verspreiding heeft gekregen in binnen- en buitenland. De media zijn volgens de Amerikaans/Hongaarse etnologue Linda Dégh deel uit gaan maken van de *folk-lore*, die thans niemand meer onaangevoerd laat. In haar studie over hoe elementen van traditionele volksverhalen op tal van manieren in de media naar voren komen, stelt ze dan ook:

*The mass media liberate folklore from its earlier confinement to the so-called lower layers of society and from the prejudice – both pro and con – that stigmatized it. Folklore belongs to everyone, not only to the underprivileged, uneducated masses. It is a common cultural property characterizing our ways of thinking, believing and dreaming, and our modes of defining our identity.*⁹

6

Mededeling Bengt af Klintberg (brief 17 juli 1995). De vertaling van de titel van het bericht danken we aan Rob Rentenaar.

7

Art Silverman, senior producer bij National Public Radio, verklaarde ons desgevraagd schriftelijk: 'National Public Radio originates from studios in Washington and distributes by satellite programs to about 500 radio stations in all 50 states of the United States of America. We are also heard in Puerto Rico, Guam, and on some stations of Armed Forces Radio around the world. We can be heard on commercial satellite in Europe now, too. Our original cod broadcast was heard at 5 pm Eastern Standard Time on Wednesday November 30.' (30 januari 1995)

8

Mededeling van Hugo Slammat op 11 januari 1995 en van de journalist Eric de Jager op 13 februari 1995. De Jager vertelde dat hij het zelf niet gezien had, maar gehoord van Klaas Reinders en van verschillende mensen ter redactie bij het *Haarlems Dagblad*. Zie ook *Haarlems Dagblad*, 13 december 1994 (hieronder geciteerd).

9

Dégh 1994, 2.

Kennelijk bevat het verhaal in dit opzicht genoeg aantrekkelijks om bij de media (krant, radio, tv) gretig aftrek te vinden.

Van 'De Ring van Polycrates' tot 'Het Vrouwtje van Stavoren'

De vergelijking die in een tweetal Nederlandse kranten wordt gemaakt tussen *Het kunstgebied in de kabeljauw* en het bijbelse verhaal van Jonas in de walvis is niet verwonderlijk.¹⁰ Het centrale motief in het nieuwsbericht is immers het 'wonder' van de verdwijning *in* en de terugkeer *uit* een grote vis. Naar Jonas zal zijn verwezen om de brede bekendheid van het verhaal.

Ook al is het Jonas-motief dan misschien het meest geschikt om tenminste een *Aba-Erlebnis* bij de lezers teweeg te brengen, bepaald meer gevarieerd en wijdverbreid in de oudere volksverhaalliteratuur is het motief van het *voorwerp* in de vis. Het gegeven dat een kostbaar kleinood in het water belandt en in een vissemaag weer terugkeert, is al vele eeuwen oud. Men moet in verband met het krantebericht dan vooral denken aan de volksverhalen van het Aarne-Thompson-folktale-type 736A (The ring of Polycrates), het exemplotype 4102 van Tubach (Ring in fish) en het sage-type 7050 van Christiansen (Ring thrown into the water and recovered in a fish).¹¹ Blijkens de *Motif-index* van Thompson zijn het voorts in volksverhalen niet alleen ringen die in vissen verdwijnen en weer terugkeren. Het kan ook gaan om een speld, een sleutel, een zwaard, een sieraad of een broche.¹²

Johannes Künzig heeft een overzichtsartikel gewijd aan het motief van de in de vissemaag teruggevonden ring in sage, legende, sprookje en lied.¹³ In de sprookjes, zo stelt Künzig vast, treden vooral dankbare vissen op, die een in het water verloren ring of sleutel bij de held of heldin terugbezorgen. Belangwekkender voor ons huidige onderzoek zijn echter de sagen en legenden. Künzig geeft een chronologisch overzicht en toont daarbij dat het 'ring in vis'-motief veelvuldig verbonden is met een godsoordeel.

Künzig begint bij de Griekse sage *De ring van Polycrates* bij Herodotus (ca. 484 - ca. 425 v.C.).¹⁴ De sage verhaalt dat het geluk koning Polycrates van Samos zo gunstig gezind was, dat een vriend hem aanraadde om een kostbaarheid aan de goden te offeren. Hierop wierp Po-

10

Zijn wedervaren wordt beschreven in het oudtestamentische boek Jona; zie met name hoofdstuk 2. In het Nieuwe Testament treffen we overigens nog een passage waarin geld in een vis wordt gevonden. Mattheüs 17:24-27 beschrijft de aarzeling van Jezus en Petrus om tempelbelasting te betalen. In 17:27 zegt Jezus dan: 'Maar toch om hun geen aanstoot te geven: ga naar het meer, werp uw haak uit en grijp de eerste vis die boven komt; maak zijn bek open en gij zult een starter vinden; betaal daarmee voor Mij en voor u.' (Willibrordvertaling Boxel 1981) Zie over deze passage ook nog Künzig 1972, 75; ook C. Hamoen uit Bodegraven, correspondent voor het PJMI, wees ons op deze passage.

11

Aarne en Thompson 1964, 253. Zie ook Van der Kooi 1984, 354-355. Merk op dat het 'Jonas in de walvis'-verhaal een ander AT-nummer krijgt toegewezen, namelijk AT 1889G (Man swallowed by fish). Tot dit type vertelling behoort ook het Friese Brandaan-verhaal van Steven de Bruin: *Yn in grutte fisk* (verteld op 20-12-1976 en 26-11-1979); zie Poortinga 1980, 53; Tubach 1969, 315; Christiansen 1958, 199-201. Zie voor diverse ring-in-vis-verhalen ook Jones 1968 (1890), 92-100, 436-441, 503, 510-516.

12

Thompson 1957, dl.5, 87-88, de motieven N211.1 tot en met N211.15. Künzig 1972, 68-69 voegt hieraan nog parels en diamanten toe. De volkskundige Jaap Baarspul wees ons op een passage in het dagboek van de stedelijke ambtenaar Jacob Bicker Raye te Amsterdam, waarin deze schrijft van een visvrouw een gouden ring gekocht te hebben, die ze in een schelvis had aangetroffen. Hij had 'dit merkwaardig geval daarop late graveere' en bewaarde de ring, met de inscriptie '17 November 1752 is deeze ring uit een schelvis gehaald', als aandenken. Van Nierop 1939, 215-216. Of Bicker Raye getuige was van de vondst, of dat hij de vrouw louter op haar woord geloofde, vermeldt de historie helaas niet.

13

Künzig 1972.

14

Zie hierover ook nog Burkert 1982, 73. Voor nog meer variaties op het voorwerp-in-vis-motief zie men nog Michell en Richard 1980, 133 e.v.

lycrates een dure zegelring in zee. Enkele dagen later werd hem een vis gebracht, en in de maag van de vis werd de ring teruggevonden. Dit was een duidelijk teken dat de goden het offer van Polycrates niet aanvaardden, en spoedig werd hij door het ongeluk getroffen.

In de verhaaltraditie van het Midden-Oosten gold het verlies van een (magische) ring als een goddelijke straf. Zodra de ring in de maag van een vis werd teruggevonden, was dat een teken dat de periode van boetedoening erop zat en dat goddelijke vergeving was verkregen. Verlies van de ring als straf en de vondst als teken van goddelijke vergeving staan centraal in de Arabische en joodse vertellingen over *De toverring van Salomon*. Het is volgens Künzig deze Salomonsage geweest, die is doorgedrongen tot het middeleeuwse West-Europa en die aanleiding heeft gegeven tot talloze legenden waarin het 'ring in vis'-motief verweven is met het christelijke boetemotief. Vaak gaat het om een heilige die de sleutel van zijn boeteketen in het water gooit. Zodra de sleutel terugkeert in de maag van een vis, weet de heilige dat zijn boetedoening erop zit. Voorbeelden hiervan zijn de Ambrosiuslegende, de Gregoriuslegende en de St. Egwinlegende.¹⁵ Een andere variatie op het motief vindt men in de St. Mungo-legende; in het wapenschild van Glasgow staat een afbeelding opgenomen van een vis met een ring in de bek, die herinnert aan de legende.¹⁶

De in Nederland meest bekende variant op het Aarne-Thompson-type 736A is zonder enige twijfel *Het vrouwtje van Stavoren*. Kort samengevat, en met veronachtzaming van de vele varianten,¹⁷ verloopt het verhaal aldus. Een rijke koopvrouw uit Stavoren stuurt haar schipper op reis om voor haar het kostbaarste te verwerven dat er op aarde te koop is. Aangezien de mens niet kan leven zonder graan, keert de schipper terug met een schip vol graan. De koopvrouw is hevig teleurgesteld en vraagt aan welke zijde het graan is ingeladen. Als dit aan bakboord blijkt te zijn, beveelt de vrouw om de lading aan stuurboord overboord te gooien. Iemand waarschuwt haar nog dat zij dit kostelijke voedsel niet mag verspillen, al is het maar omdat zij zelf ooit nog eens gebrek zou kunnen lijden. De hoogmoedige vrouw werpt daarop haar gouden ring in zee met de woorden: 'Eerder zal deze ring terugkomen dan dat ik tot armoede zal vervallen.' En het graan wordt overboord gegooid. Enkele dagen later wordt er bij het vrouwtje van Stavoren thuis vis (kabeljauw, schelvis) ge-

¹⁵ Zie voor deze laatste legende ook Briggs 1971, 440-441.

¹⁶ Farmer 1987, 232.

¹⁷ Zie hiervoor Van der Kooij 1984, 354-355.

geten, en bij het opensnijden komt de ring tevoorschijn. Niet veel later vervalt het vrouwtje van Stavoren tot armoede: haar vloot vergaat en zij verliest haar bezittingen. De haven van Stavoren verzandt en elk jaar groeit er graan uit het water, maar de aren zijn leeg.

Het vrouwtje van Stavoren is overgeleverd als prozaververtelling¹⁸ en als lied (aangeduid als kermislied, straatlied en volkslied).¹⁹ In de oudste prozaversies van de sage (zes-tiende eeuw) wordt alleen gewag gemaakt van het ontstaan van het zogenaamde Vrouwenzand (met de lege aren). Vóór 1800 wordt het 'ring in vis'-motief niet teruggevonden in de *Vrouwtje van Stavoren*-vertellingen.²⁰ De oudste prozaversie met ringmotief werd onder de titel *Der Frauensand* door de gebroeders Grimm opgenomen in *Die deutschen Sagen*.²¹ Zij dankten deze prozaversie aan Clemens Maria Franz von Bönninghausen (1785-1864), een edelman uit Westfalen die een aanzienlijk deel van zijn leven in Nederland heeft doorgebracht (Groningen, Deventer, Utrecht). Hij deed de gebroeders Grimm de sage rond 1815 toekomen, opgesteld in het Nederlands. De passage met het ringmotief luidt bij Von Bönninghausen:

Toen bedwong zich de kaptein niet langer en riep buiten zelven: 'Neen! die boosheid kan god niet onbestraft laten; indien er belooning voor 't goed en vergelding voor 't kwaad is, dan moet gy ongelukkig worden, dan moet er een dag komen, waar gy gaarne die edele korrels, die gy thans verspilt, één voor één zoudet opgaderen, om er den honger mee te verdryven.' 'Hoe!' riep zy tot antwoord, met den glimlach der hel op haar gelaat, 'ik zou beboeftig kunnen worden; ik zou in armoede zelfs in broodnood kunnen vervallen? Waarlijk dit is zoo onmogelyk, als het onmogelyk is, dat ik ooit dezen ring wêer te zien kan krijgen, die ik hier in de diepte van de zee gooi', en met dat woord wierp zy een kostbaren ring van het schip in de wellen.

*Maar zie, wat gebeurt er. Eenige dagen na dezen voorval vond de maagd dezer juffrouw een gouden ring in de maag van een schelvisch, welke zy op de vismarkt gekogt had. Haare meesteres erkende hem weldra voor haaren ring, welken zy in zee geworpen had; zy wierd bleek, en gevoelde reeds de voorbouden haarer straffe in haar borst woelen.*²²

De Haan heeft wel verondersteld dat Von Bönninghausen het 'ring in vis'-motief heeft ontleend aan *Der Ring des Polykrates* (1797) van Schiller.²³ Von Bönninghausen zou

18

Zie Grimm 1816, 201-204, Kuhn en Schwartz 1848, 303, Franke 1932, 282-301, Erfurth 1938, Folkertsma en Poortinga 1967, 172-174, en De Haan 1973, 16-20. Over de connectie met een Amsterdamse gevelsteen zie Koord 1981, 59-62.

19

Zie over de liederen De Haan [z.j.], 41-45, De Haan 1950, 74-77, De Haan 1972, 282-285. Uit de correspondentie van de huisarts C. Bakker (Broek in Waterland) met G.J. Boekenooen blijkt dat het lied van *Het vrouwtje van Stavoren* ook rond 1900 in het Noordhollandse Waterland bekend was. Zie het Nederlands Volkslied Archief nr. 27287 ('Hooft vrienden, hoort een lied') berustend op het P.J. Meertens-Instituut.

20

Het Westfries Museum in Hoorn is in het bezit van een zilverwerkje met straatzangscène, waarin de smartlap van *Het vrouwtje van Stavoren* getoond wordt. Er staat in dit volkse tafereeltje een man bij met een draaiorgeltje, die met een lange stok de bezongen scène op de smartlap aanwijst. Een vrouw haalt met een beker geld op. De smartlap draagt als datering het jaartal 1683. Bovendien staat het Vrouwtje erop afgebeeld met in haar rechterhand een ring. Het zilveren miniatuur, waarin het ringmotief te herkennen valt, is echter pas uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Het werd door Jacob van Straten te Hoorn gemaakt in de periode 1853-1886. Zie voor een afbeelding De Haan 1965, 140. We danken deze informatie aan H.W. Saaltink van het Westfries Museum te Hoorn, brief d.d. 9 februari 1995, waarin hij voorts nog verdere bijzonderheden geeft.

21

Grimm 1816, 201-204. Over de historische ontwikkeling van de *Vrouwtje van Stavoren*-vertellingen zie Erfurth 1938, 50, De Haan 1950, 77-78 en De Haan 1972, 285-286. De Haan 1950 merkt op p. 78 op: 'Eigenaardig, dat men de ring o.a. niet vindt in de beide redacties van J.W. Wolfs *Niederländische Sagen* (1843). Harmen Sytstra echter vond dit ook vreemd: November 1844 schrijft hij naar de vertaler T.R. Dykstra, dat de ring er nog bij moest. Ook in de *Norddeutsche Sagen* van Kuhn en Schwartz wordt de sage met ring verteld (voor 1848), een lezing uit Bremen, Ankeloh en Brake.'

het schriftelijk-literaire motief dan uit eigener beweging aan de *Vrouwtje van Stavoren*-vertelling hebben toegevoegd. De Haan wil echter ook niet uitsluiten dat het motief al eerder via Noord- en Oostzee-sagen (onder andere Sleeswijk-Holstein) in de Nederlandse sage terecht is gekomen.²⁴

Deze laatste veronderstelling lijkt ons het meest aannemelijk. Ten eerste bestaat er een belangrijk motiefverschil tussen *De ring van Polycrates* en *Het vrouwtje van Stavoren*. Beiden wekken weliswaar de goddelijke toorn op (Von Bönninghausen laat dit duidelijk uitkomen) en roepen een godsoordeel over zich af. Maar Polycrates werpt zijn ring in het water bij wijze van *offer*.²⁵ Het Vrouwtje van Stavoren doet nagenoeg het tegenovergestelde: zij werpt de ring in het water om God als het ware uit te dagen. Ten tweede lijkt de ring-passage uit *Het vrouwtje van Stavoren* als twee druppels water op de vele tientallen Scandinavische sagen waaraan Christiansen het typenummer 7050 heeft toegedacht. In zeer vele gevallen is de hoofdrolspeelster een rijke hoogmoedige vrouw die haar ring trots in het water gooit met de woorden: 'As surely as this ring will never be recovered, so I shall never be poor.'²⁶ In de collectie van Christiansen bevinden zich ten minste één sage uit de zeventiende eeuw en twee sagen uit de achttiende eeuw. Het lijkt ons zeer wel denkbaar dat de sage is doorgegeven van de ene zeevarende (Noordzee)- cultuur naar de andere.

De gelijkenis tussen *Het kunstgebit in de kabeljauw* en de volksverhalen van het Aarne-Thompson-type 736A mag duidelijk zijn: zowel het kunstgebit als de ring verdwijnen in zee, en beide keren ze uiteindelijk terug bij de eigenaar of eigenaresse via de maag van een vis. En zowel de ring als het kunstgebit zijn *kostbare* persoonlijke bezittingen die aan het lichaam gedragen worden.²⁷ *Het kunstgebit in de kabeljauw* lijkt een gemoderniseerde en getransformeerde versie van het aloude verhaal. Het centrale motief is ongewijzigd gebleven, alleen het decor is aangepast aan de actualiteit.²⁸ In twee opzichten is evenwel sprake van een inversie. In de eerste plaats betreft dit de status van degene die het object verliest. Stoop omschrijft zichzelf als 'een volksman'.²⁹ Hij staat daarmee in schril contrast tot koning Polycrates en de rijke koopvrouw van Stavoren. In de tweede plaats heeft Stoop de macht over zijn handelen verloren en raakt hij zijn kunstgebit ongewild kwijt, terwijl Polycrates en het Vrouwtje van Stavoren op-

²²
Erfurth 1938, 52.

²³
De Haan 1950, 80, De Haan 1972, 288; zie voor Schillers tekst Petersen en Beissner 1943, 363-365.

²⁴
De Haan [z.j.], 36-37, De Haan 1950, 80, De Haan 1972, 288-289.

²⁵
Ook bij Schiller (vs.74-78): 'Von allem, was die Insel heget, / Ist dieser Ring mein höchstes Gut. / Ihn will ich den Erinnen weihen, / Ob sie mein Glück mir dann verzeihen' / Und wirft das Kleinod in die Flut.

²⁶
Christiansen 1958, 199.

²⁷
Cor Stoop benadrukt in de pers en in een persoonlijke mededeling van 24 januari 1995 dat een gebit 1500 gulden kost.

²⁸
Is het volgende verhaal wellicht een ander voorbeeld van modernisering van het Aarne-Thompson-type 736A? Een vrouw woont op een woonboot. Ze laat per ongeluk haar sleutel in het water vallen. De volgende dag komt er een plank aandrijven met een sleutel erop. Een buurman weet de sleutel van de plank te pakken. De sleutel blijkt op de deur van de vrouw te passen. Dit verhaal werd in 1973 verteld als waar gebeurd door mevrouw S, te Z. Zie De Boer 1974, 34.

²⁹
Persoonlijke mededeling, 24 januari 1995.

zettelijk hun ring in zee werpen.³⁰ Toch zien we in beide gevallen dat de zee neemt en geeft, met een vis als intermediair. In het geval van het kunstgebit houdt dat echter een omkering in van eten en gegeten worden: de vis die de sportvisser tot maaltijd dient, verorbert de tanden waarmee hij opgepeuzeld kan worden. Het verhaal heeft een komisch effect in tegenstelling tot de serieuze ondertoon van de oudere volksverhalen. Het lijkt, naar Mary Douglas, 'a play upon form'.³¹ Wat verder opvalt is dat waar de oude sagen vrijwel zonder uitzondering beladen zijn met een (religieuze) moraal, er van moralisme geen sprake is in *Het kunstgebit in de kabeljauw*: er heeft geen godsoordeel plaats, en er treedt – in tegenstelling tot in de sprookjes – ook al geen dankbaar dier in het verhaal op. Godsoordelen en dankbare vissen, zoals die in de oude verhalen voorkomen, hebben sterk aan retorische kracht ingeboet omdat ze niet meer aansluiten bij het wereldbeeld van het gemiddelde publiek. De aantrekkingskracht van het verhaal schuilt veeleer in het element van een wonderbaarlijk toeval. In de media ligt daarop steeds weer de nadruk.

Een eigentijdse variant: 'Het kunstgebit aan de hengel'

Terwijl twee kranten refereerden aan Jonas in de walvis, werd in één krant een associatie gelegd met 'broodje aap'-verhalen. Deze associatie is minstens zo legitiem, want ook het meer recente mondelinge vertelgoed biedt aanknopingspunten met *Het kunstgebit in de kabeljauw*. We betreden dan het terrein van de 'hedendaagse sage'. In dit corpus bevinden zich enkele betrekkelijk recente verhalen over kunstgebitten, die al een tijdje de ronde doen.³² In het algemeen tamelijk populair, in het bijzonder onder sportvissers, is het verhaal dat we *Het kunstgebit aan de hengel* zullen noemen.

Nederlandse versies van *Het kunstgebit aan de hengel* zijn opgetekend door Poortinga, Portnoy en Burger, Vlaamse versies door Top, en een Noordduitse versie door Brednich.³³ Tijdens het veldwerk stuitten wij nog vaker op het verhaal.³⁴ Enigszins afwijkende versies van een Australische vertelling zijn opgetekend door Brednich, Bishop, Brunvand en Scott.³⁵ Om een indruk te geven van *Het kunstgebit aan de hengel*, citeren we hier de

³⁰
Stoop doet, voordat hij moet overgeven, zelfs zijn ondergebit al uit de mond, omdat hij het niet wil verliezen.

³¹
Zie Douglas 1975, 96. Het kunstgebit is tegelijk onderdeel van de persoon en kan van de persoon gescheiden worden. Zie voor voorbeelden van humor met kunstgebitten, in cartoons en dergelijke, ook Woodforde 1968.

³²
Een andere dan de hieronder te behandelen hedendaagse sage over een kunstgebit staat opgetekend bij Burger 1993, 52-53: een man verliest bij een onverhoedse manoeuvre in zijn auto zijn dure, pasverworven kunstgebit. De prothese komt op de rem te liggen. Vlak voor hem springt het stoplicht op rood. Hij weigert zijn gebit kapot te trappen en rijdt door rood. Prompt wordt hij aangehouden, maar de kantonrechter scheldt hem de boete kwijt.

³³
Zie Poortinga 1979, 419 (nr. 459, 'It keunstgebit', verteld door J. van den Berg op 2 september 1978), Portnoy 1992a, 132 (nr. 99, 'De gelukkige vinder'), Burger 1993, 91-92 ('Het kunstgebit', opgetekend door Nico Scheepmaker op 22 september 1978), Top 1990a, 276, Top 1990b, 5, Brednich 1991, 128 (nr. 98, 'Zahnlos', verteld door vrienden in Oldenburg in december 1989).

³⁴
Hierover weldra meer. In aanvulling hierop nog: M. van Zuylen, van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam, deelt mee dat ze het verhaal van *Het kunstgebit aan de hengel* als waar gebeurd had horen vertellen door sportvissers op Radio Noord-Holland in oktober 1994. Naar aanleiding van de Vragenlijst no. 62 (1991), P.J. Meertens-Instituut, Volkskunde, formulier 1 069, wordt *Het kunstgebit aan de hengel* verteld door J. Boogaard (geb. 1933) uit Goes.

³⁵
Brednich 1991, 128-129, Bishop 1988, 78-79 ('Teeth'), Scott 1985, 235-236 ('The teeth of the evidence'), Brunvand 1986, 87 ('The wrong teeth'). Deze versie vertelt van een ouder echtpaar dat naar het strand gaat. De nog vitale man gaat surfen, de vrouw gaat zwemmen. Als de vrouw door een grote golf gegrepen wordt, geeft ze een gil en verliest

versie van Burger:

Mijn man, die in de aannemerij werkzaam is, werd weer eens uitgenodigd voor een dagje sportvissen op de Noordzee. Een liefhebberij die altijd uitloopt op veel gezuip. Toen hij met de auto in IJmuiden aankwam, stonden de anderen hem al op te wachten. Visgerei kopen hoefden ze niet, want dat was op de boot te huur. Met half tij voeren ze de pieren uit, om voor Zandvoort voor anker te gaan. De vangst stelde bitter weinig voor, maar gelukkig was er voldoende Beerenburger aan boord om te 'pekelen'. De stemming steeg zienderogen, hoewel sommigen zeeziek begonnen te worden.

Ook Piet hangt zeeziek over de reling. Hij geeft hartstochtelijk over en merkt tot zijn grote schrik, maar tot even grote bilariteit van de anderen, dat daarbij zijn bovengebit in zee verdwenen is. Mijn man krijgt dan een idee. Hij doet zijn eigen bovengebit uit, bevestigt dit aan zijn visbaakje, legt weer in, en roept na een paar minuten opgewonden: 'Piet, kom gauw kijken, ik geloof dat ik je bovengebit beet heb.'

Piet haalt het bovengebit dolgelukkig van het baakje, stopt het in zijn mond, zegt dan: 'Verdomme, dit is het mijne niet!' en gooit het weer terug in zee.

Het hele begin van *Het kunstgebit aan de hengel* is in de kern identiek aan *Het kunstgebit in de kabeljauw*. Maar de manier waarop het kunstgebit wordt teruggevonden is anders: in het ene geval aan een hengel, in het andere geval in een vissemaag. Het lijkt wel alsof *Het kunstgebit in de kabeljauw* een amalgaamversie is van *Het kunstgebit aan de hengel* (de aanzet: een sportvisser spuugt zeeziek zijn gebit overboord, maar wordt even later geconfronteerd met de vondst van een gebit) en *Het vrouwtje van Stavoren* (de ontknoping: het verloren voorwerp wordt in een vissemaag teruggevonden).

Het kan nog sterker: die amalgaamversie bestaat en heeft al gecirculeerd voordat de geschiedenis wereldnieuws werd. In 1991 verstuurde de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut een vragenlijst naar haar correspondenten. Eén van de vragen betrof de kennis van 'moderne sagen'. Correspondent C. Hamoen (geb. 1932) uit Bodegraven noteerde het volgende verhaal:

De vereniging van kaashandelaren ging op een dag zeevissen, er werd meer gedronken dan gevisst. Kaashandelaar B.B. was zo dronken en zeeziek, dat ie z'n gebit over de reling in zee

haar kunstgebit. Haar man helpt haar zoeken naar de prothese. Voor de grap haalt hij zijn eigen kunstgebit uit zijn mond, en doet alsof hij het vindt. De vrouw past het gebit, maar zwiept het vervolgens de zee in met de woorden: 'It's no good, those aren't mine!' Op dit verhaal laat Brunvand 1986, 88 nog het weldra te behandelen verhaal volgen 'set on a fishing trip. An angler loses his false teeth while seasick, and when another man offers his own teeth as a joke, the first angler, not realizing this, throws them away into the sea.' Ook Scott merkt op: 'On a fishing trip a man was seasick and threw up his false teeth over the side. Another angler took his out and tied them to the end of his line and pretended to pull them from the water. The sick bloke tried them, and then threw them away, as in the first story.' (236)

*kotste. Enige tijd later wordt er een grote kabeljauw gevangen. Op de terugreis wordt de vis schoon gemaakt, en wat zat er in de maag? Jawel 't gebit van B.B.*³⁶

Gehoord op 19 november 1990 op zijn verjaardag, genoteerd door Hamoen in 1991: deze hedendaagse sage gaat ruimschoots vooraf aan de mediaberichten over het kunstgebit in de kabeljauw. Hamoen vernam het sterke verhaal van zijn broer. Begin maart 1995 weet deze broer zich volgens Hamoen het verhaal nog te herinneren, maar kan hij niet meer zeggen waar hij het destijds gehoord heeft, al denkt hij dat het wellicht op een ander verjaardagspartijtje of iets dergelijks geweest moet zijn. De initialen B.B. staan voor (wijlen) Bas Baars, een prominente kaashandelaar. 'Er was altijd een afstand tot de kaashandelaren,' zegt Hamoen, 'ze vormden een aparte kaste.' De kaashandelaren domineerden het kerkelijke en politieke leven, niet alleen in Bodegraven, maar ook in Woerden en Gouda.³⁷ De grappige sage sloeg ongetwijfeld aan omdat het tegelijk een sociaal commentaar was: ondanks hun pretenties en invloed blijken de kaashandelaren toch gewone mensen, niet verheven boven het gehoor.³⁸

Hoe aannemelijk het aanvankelijke verhaal in de media over *Het kunstgebit in de kabeljauw*, mede door de foto's en de interviews, ook leek, in werkelijkheid verliep de hele geschiedenis toch iets anders en gecompliceerder. We willen hier nogmaals benadrukken dat Slamats noch Stoop ooit de intentie gehad heeft om een 'onwaar' verhaal de wereld in te sturen. Zij verkeerden, op basis van de gevolgtrekkingen die ze in hun situatie maakten, aanvankelijk in de veronderstelling dat ze een 'waar' verhaal openbaarden.

Een kleine twee weken nadat het nieuws over *Het kunstgebit in de kabeljauw* werd verspreid, neemt de Leiderdorpse taxichauffeur Klaas Reinders contact op met de media (Edwin van den Berg van Radio Noord-Holland en Eric de Jager van het *Haarlems Dagblad/Leids Dagblad*) en hij onthult dat de hele geschiedenis op een *practical joke* berust. Op 13 december 1994 herroepen zowel het *Haarlems Dagblad* als het *Noordhollands Dagblad* hun eerdere berichtgeving.

De nieuwe lezing van de gebeurtenissen luidt: op 3 september 1994 gaat Cor Stoop een dagje zeevissen. Als hij zeeziek wordt, gaat niet alleen de inhoud van zijn maag, maar ook zijn bovengebuit voorgoed overboord. Op

36

Volkskundevragenlijst no. 62 (1991)
P.J. Meertens-Instituut, formulier E
180.

37

Mededelingen Hamoen, 1 en 7 maart
1995.

38

Vgl. Douglas 1975, 98.

zondag 27 november 1994 vaart Hugo Slammat op dezelfde boot, de Hendrik Karssen, Den Helder uit voor een dagje sportvissen. Onder de sportvissers bevindt zich ook Klaas Reinders met zijn Amsterdamse collega Roel Pool. Het *Haarlems Dagblad* meldt:

Zijn vriend Roel Pool, taxichauffeur in Amsterdam, besloot voor die dag iets bijzonders te doen: 'Ik zag bij het tandenpoetsen het reservegebit van mijn vrouw liggen en dacht: 'Die neem ik mee!' We gaan wel vaker vissen en dan is het altijd dikke pret. Een geintje hoort daar gewoon bij.

Op het schip valt het besluit om het kunstgebit in de bek van de grootste vis te stoppen die er die dag gevangen wordt. De grootste vis blijkt de kabeljauw van Hugo Slammat te zijn. In een onbewaakt ogenblik verdwijnt het kunstgebit in de kabeljauw. Als het schip van de wrakken bij Texel de terugreis aanvaardt naar Den Helder, beginnen de vissers hun vangst van die dag schoon te maken. Hugo Slammat snijdt zijn kabeljauw open en stuit op het kunstgebit.³⁹ Diverse omstanders zijn getuige van de vondst. Pool en Reinders houden hun mond en genieten van de geslaagde grap. Slammat toont het kunstgebit onder meer aan schipper André Bakker van de Hendrik Karssen. Die herinnert zich dat ene Cor enkele weken terug zijn kunstgebit overboord heeft gespuugd.

Hugo Slammat is mede-eigenaar van hengelsportzaak Hengelsport 'West' (in Oud-West te Amsterdam) en organisator van vistrrips op de Noordzee, onder het motto: 'Vissen met Hengelsport "West" / Kabeljauw vangen op z'n best'. Zoals hiervoor al is beschreven, maakt Slammat de vondst van het gebit bekend: nadat Cor Stoop de prothese heeft gepast, wordt het verhaal wereldnieuws. De grappenmakers Pool en Reinders zijn verbluft over de onverwacht verstrekkende gevolgen van de in hun ogen tamelijk onschuldige grap. Het *Haarlems Dagblad* schrijft op 13 december 1994:

Totale verbijstering maakte zich van de grappenmakers meester toen de man 'zijn' kunstgebit kwam opeisen en wist te vertellen dat de prothese als gegoten zat. 'Ik snap nog steeds niet hoe dat gebit bij die kerel kan passen', roept Klaas Reinders vertwijfeld uit, 'dat gebit is gewoon van mevrouw Pool, de papieren ervan liggen in het VU ziekenhuis!'

De ongebruikelijke gebeurtenis werd al snel opgepikt door

³⁹

Toen het kunstgebit in de kabeljauw werd gestopt, leefde de vis kennelijk nog: hij heeft het kunstgebit doorge-slikt, en zo is de prothese in de maag terechtgekomen.

televisie en kranten. Zelfs de Amerikaanse nieuwszender CNN maakte er melding van. ‘Het is letterlijk een wereldgrap geworden, maar nu is het leuk geweest. De waarheid mag nu boven water komen. En ik zweer dat dit de waarheid is. Wij hebben dat gebit in die kabeljauw gestopt. Bovendien wil de eigenares haar reservegebit graag terug hebben. Op deze manier is zij ongewild het slachtoffer van onze geintjes’, vertelt de Leiderdorper. ‘Het is nu al zover, dat veel vissers tot schatzoekers zijn verworden. Elke vis die ze vangen, wordt meteen opengesneden om te zien of er iets waardevols in zit. Zo wordt het allemaal wel een beetje luguber.’

Als Hugo Slamet om commentaar wordt gevraagd, reageert hij ontstemd en houdt hij liever vast aan de aanvankelijke lezing van de geschiedenis. Cor Stoop moet inmiddels echter toegeven dat het gebit toch niet van hem is. Een tandtechnicus heeft hem uit de droom geholpen. ‘Het leek in eerste instantie wel goed te zitten, maar de kiezen passen niet op elkaar’, zegt Stoop in het *Haarlems Dagblad*. Hij heeft het kunstgebit inmiddels teruggestuurd naar Slamet, zodat het gebit geretourneerd kan worden aan de eigenaresse, Janet Pool.

Het persbericht van 30 november wordt op 13 december slechts op regionaal niveau gerectificeerd. Naast het *Haarlems Dagblad* (*Leids Dagblad*, *Ifmuider Courant*) herroepen alleen het *Nieuwsblad van het Noorden* en het *Noordhollands Dagblad* (inclusief het *Dagblad Kennemerland*) de eerdere berichtgeving. In de laatstgenoemde krant weet de verslaggever een aardige draai aan het verhaal te geven, waardoor het bericht eerder leest als een vervolgverhaal dan als een rectificatie. Onder de kop ‘Kunstgebit in vis: grappenmakers “gefopt”’ wordt uiteengezet dat Cor Stoop met zijn reactie – zij het onopzettelijk – de *practical jokers* Pool en Reinders weer bij de neus heeft genomen.

De kranten die in eerste instantie al geen aandacht hadden besteed aan *Het kunstgebit in de kabeljauw*, laten ook in tweede instantie het verhaal met rust (*de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Het Parool*, *De Gelderlander*). Maar de (vaak grote) kranten die het eerste bericht wel gebracht hebben, voelen geen behoefte hun berichtgeving te herroepen (*Algemeen Dagblad*, *Courant Nieuws van de Dag*, *De Telegraaf*, *Trouw*, *Haagse Courant*, *Dagblad voor Noord-Limburg*). Wel besteedt nu het weekblad *Privé* een kort artikel aan de affaire onder de titel ‘Lolbroeken nemen wereldpers bij de neus’. Daarbij plaatst het boulev

vardblad een geënceneerde foto van Reinders en het echtpaar Pool, Janet Pool met een kabeljauw (van de visboer) en haar ondergebit in de hand. Janet Pool vertelt later dat ze niet in wilde gaan op het verzoek van de fotograaf om een foto te laten maken 'met het gebit dat ik nu heb, bungelend boven de gracht', omdat ze veel te bang was ook dit gebit te verliezen: 'Dan liggen er twee!'⁴⁰ (Merk op, dat ze naar de clou van *Het kunstgebit aan de hengel* verwijst.)

Radio Noord-Holland besteedt wèl aandacht aan de nieuwe wending die het verhaal heeft genomen. Op 13 december wordt Roel Pool in de gelegenheid gesteld om in een interview tekst en uitleg te geven. Voorts nodigt het radiostation Cor Stoop nogmaals uit, ditmaal voor een terugblik in de oudejaarsuitzending, op 30 december. Zijn eerder vertelde belevenis geldt immers volgens reporter en presentator Edwin van den Berg als 'het mooiste verhaal van het jaar', ook al blijkt achteraf dat de vork anders in de steel stak.⁴¹

Op 13 december 1994 rectificeert ook Associated Press. In de buitenlandse media wordt *Het kunstgebit in de kabeljauw* derhalve soms herroepen, zoals in het Amerikaanse radioprogramma 'All things considered' van National Public Radio. In Canada verschijnt het bericht in de *Evening Telegram*, op 17 december 1994, onder de kop 'Cod still good for a laugh'.⁴²

Van een gelijkenis met *Het vrouwtje van Stavoren* is in het verhaal over de *practical joke* nauwelijks sprake meer, want nu vervalt het motief van de terugkeer van een in zee verdwenen object in een vis. De overeenkomsten met de 'moderne sagen' (of grappen) daarentegen nemen juist toe. Terwijl het eerste nieuwsbericht al als twee druppels water op de sage over kaashandelaar B.B. lijkt, vertoont het gerectificeerde bericht onmiskenbare overeenkomst met *Het kunstgebit aan de hengel*: ten gevolge van zeeziekte verliest een sportvisser zijn bovengebitt voorgoed in de golven en er wordt door een andere sportvisser een tweede kunstgebit ten tonele gevoerd om een grap mee uit te halen.

André Bakker, de schipper van de Hendrik Karssen, verwijst in een vraagggesprek onmiddellijk naar *Het kunstgebit aan de hengel*. Het zou volgens zijn stellige overtuiging Pool op het idee voor de grap gebracht hebben:

Nou dat komt natuurlijk door het verhaal van... hè... dat is eigenlijk al heel oud, van die Waddenzee... vanne... een kunstge-

⁴⁰

Van een Engelse journalist van *The Sun*, die voornemens was een stuk te schrijven over de gebeurtenissen, had Janet vernomen dat het eerste gebit wellicht in het IJ zou belanden. Mededeling, 22 februari 1995.

⁴¹

Mededeling, 9 januari 1995.

⁴²

Met dank aan Philip Hiscock (Memorial University of Newfoundland, St. John's, Newfoundland, Canada), de editor van *FOAFtale News*.

bit opgevist. Iemand heb 'm d'r uitgespuugd, een ander die haalt z'n gebit uit z'n mond, en die bindt dat effe aan 'n baakje en die zegt: 'Hé, is dit 'em soms?' Hè, dat is dus ook al eens gebeurd. Nou, die man die pakt 'em op, kijkt beleemaal niet, douwt 'em in z'n mond... 'Nee, bij past niet!'... Hop... en toen waren d'r twee weg.⁴³

Er werden overigens aan boord van de Hendrik Karssen wel vaker grappen met kunstgebitten uitgehaald. Bakker had boven de bar in zijn schip een foto hangen van een kabeljauw met een set valse tanden in zijn bek. De foto, gemaakt door een vaste klant, is een geliefd verzamelobject voor sportvissers gebleken: de ene na de andere afdruk verdween spoorloos.⁴⁴ De maker van de foto, Willem van der Wusten, vertelt dat hij en zijn kornuiten een grap hadden uitgehaald met een andere sportvisser. Toen de laatste even weg was, deden ze een kunstgebit in de opengesperde bek van een door hem gevangen kabeljauw. Met de foto die Van der Wusten van het tafereel geschoten had, won hij naar zijn zeggen een fotocamera in een prijsvraag van het sportvissersblad *Beet!*⁴⁵ Roel Pool zelf zegt dat hij vele jaren geleden met zijn visvriend Fred al eens het plan had opgevat om een kunstgebit aan de hengel te bevestigen om zodoende de andere vissers te verbazen en voor de gek te houden. Het plan is nooit ten uitvoer gebracht, omdat Pool er weinig voor voelde zijn (dure) kunstgebit hieraan te wagen – het gevaar dat het gebit in het water van de haak los zou komen en verloren zou gaan, was te groot. Pool weet zich echter niet te herinneren hoe ze op dit plan waren gekomen. Wel zegt hij al vaker voor de grap voorwerpen in de bek van gevangen vissen te hebben gestopt.⁴⁶ Het lijkt ons – conform de uitleg van Bakker – inderdaad een niet al te gewaagde veronderstelling, dat de *practical joke* die de gebeurtenissen in gang heeft gezet, is ingegeven door het reeds bestaande verhaal van *Het kunstgebit aan de hengel*. Pools eerdere voornemens wijzen daarop; ook lenen zich in principe talloze andere attributen dan een kunstgebit voor het uithalen van een grap. Het verhaal is onder de sportvissers genoegzaam bekend, zozeer dat sommigen het als een mop met een baard zien. Het kunstgebit, in de kabeljauw gestopt om een argeloze visser te foppen, kan gezien worden als een grap die er in zekere zin op voortborduurde. In beide gevallen wordt willens en wetens de indruk gewekt dat er een kunstgebit gevangen is, bloot aan de haak ofwel

43
Mededeling, 8 februari 1995.

44
Ibidem.

45
Ibidem.

46
Mededeling, 28 februari 1995.

verborgen in de vangst. De jongste grap was niet zonder precedent op de Hendrik Karssen. Naar het verdwijnen van de foto (van de kabeljauw met kunsttanden) te oordelen viel hij kennelijk in de smaak.

Slamat kende het verhaal van *Het kunstgebit aan de bengel* niet. Hij hoorde het achteraf van een vriend, politie-rechercheur Bisschops, die bij hem 'om de hoek' woont. Volgens Slammat was het verhaal van Bisschops 'wèl waar gebeurd'. Immers, deze sportvisser (die overigens ook op de Hendrik Karssen van de partij was) was er destijds getuige van geweest: 'Dat is op de Waddenzee geweest. En die was er toen bij en hij kent nog enkele namen van die gasten, dus van wie dat gebit waren. Zijn d'r dus in feite twee gebitten overboord gegaan.' Slammat vertelt dan het verhaal als volgt:

Nou dus, een kameraad van 'em die werd zeeziek en die moest overgeven en, nou, zijn gebit ging overboord. En die ging toen naar de kantine om een versnapering te gebruiken om een beetje bij te komen. Maar op dat ogenblik dat hij beneden was, deed de ander nou zijn kunstgebit eruit en dat deed hij toen aan de haak van zijn bengel. Dus toen die man weer uit de kantine kwam, toen zei hij; 'Kijk, hé! Kijk wat ik nou hier nu aan de haak heb, jouw gebit!' Toen zei hij; 'Nee, dat is toch niet waar?' Hij zei; 'Ja, kijk maar'. Dus hij haalde het gebit eruit en hij paste 'em. Toen zei hij; 'Nee, dat past niet meer, dat is gekrompen of wat'. En toen gooide hij dat gebit zo overboord. Dus toen lagen er twee.⁴⁷

Slamat brengt de sage, een typische 'friend of a friend tale', op een apologetische manier te berde. 'Maar dit is wel echt gebeurd', zegt hij, 'op de Wadden', getuige de geschiedenis van de politierechercheur, een autoriteit aan wiens woorden niet getwijfeld hoeft te worden. Navraag bij Bisschops leert dat hij de namen van de betrokken personen niet meer weet. Hij bagatelliseert het unieke karakter van het verhaal: 'Het is een oud verhaal, het wordt al jaren doorverteld.' Het was zo'n 25 tot 30 jaar geleden, naar de versie van Bisschops:

Met een groep mensen gingen ze vissen op de Waddenzee. Een man werd zeeziek en verloor zijn kunstgebit. Toen hij naar de kombuis was, nam een ander zijn eigen gebit, 'iets van vissers onder elkaar'. Hij deed het aan zijn eigen lijn. Toen de man terug kwam, zei hij: 'Kijk eens wat ik nu aan mijn lijn heb zit-

47
Mededeling, 14 januari 1995.

ten!’ ‘Verrek, een kunstgebit!’ zei de ander. Eens kijken of het past. Het paste niet. Hij gooide het overboord. Toen lag er een tweede kunstgebit.

Bisschops geeft te kennen dat het een vertrouwd sportvis-sersverhaal is, één van hun grappen onder elkaar, die wel eens in de praktijk wordt gebracht. ‘Het geval van Hugo [Slamat] leek waar gebeurd. Hugo was met die vis bezig; ‘Verrek, een kunstgebit!’”, zei hij. Ik kon het eerst ook niet geloven, maar hij liet het toen zien. Achteraf bleek het toch niet zo te zijn’, aldus Bisschops.⁴⁸ Twee andere Amsterdamse visvrienden, de Fransman Laval en Peter Koopmans, stonden aan weerszijden van Slammat op het moment dat hij zijn vondst deed. Op een zaterdagmorgen in de hengelsportzaak doen ze hun relaas:

Koopmans: *Ik stond me eige vis net schoon te maken. Hij [Slamat] stond erbij. Even bij hem kijken, zeg maar... enne... toen vond hij net die kunstgebit zeg maar...*

Laval: *Dus we zagen hem die kunstgebit uit die vis halen,*

Koopmans: *We stonden praktisch naast elkaar, zeg maar...*

Slamat: *Ja, op zo’n afstand [gebaart, ongeveer een kleine meter], dit zo... dit hier zo. Hij stond daar... [Slamat stond tussen Laval en Koopmans in], hij was met...*

Koopmans: *...’k stond zo’n vijftig vissen schoon te maken ofzo. Kijk daar ben je ook mee bezig, dus ja...*

Laval: *Ik heb het gezegd!*

Koopmans: *Hij stond er tussen. Hij stond er tussen. Je loopt zo’n beetje heen en weer, hè.*

Even later, Slammat over de eerstkomende vistocht: *Ja, wie weet wat we nou weer d’r uit halen?*

Koopmans: *Ja, ja...*

Laval: *Ja?*

Slamat: *Een diamant?*

Koopmans: *’k Hoop dat we niet zoveel kleintjes vangen dit keer, maar grote.*

Slamat: *Ja, het Noordzeewater is nou koud genoeg.*

Koopmans: *Als het koud is heb je meer kans op grote.*

Er ontspint zich naderhand een discussie over hoe Stoop kon verklaren dat het zijn gebit was. Laval: ‘Heeft ie eh... gelogen dan?’ ‘Nee, dat ding paste hem’, zegt Slammat. Koopmans, die bij Slammat logeert, vult aan: ‘Ze hadden dezelfde maat gebit. (...) Hij heeft ’m gepast, weet je, dat gebit paste gewoon. Het eerste gevoel en alles, weet je. Ik

bedoel, hij ging er gewoon van uit dat het zijn eigen gebit was.' Dan laat Slammat het bandje met de uitzending van Radio Noord-Holland horen, waarin dit nog eens tot uitdrukking komt.⁴⁹

Stoop heeft zijn vermeende gebit weer naar Slammat gestuurd. Slammat kan echter de grap van Pool en Rein- ders nog steeds niet erg waarderen, al ziet hij doorgaans de humor van vissersgrappen wel in: 'Ja, dat heb ik al een paar keer meegemaakt, maar niet zo, niet dit soort geintjes hè. Kijk, als ie gelijk na die visdag bij me geko- men was, dan had ik gezegd: "Nou goed, daar lach ik zelfs nog mee." Maar niet veertien, anderhalf...veertien dagen later.'⁵⁰ 't Is géén reclame voor m'n zaak', zo brengt hij naar voren: 'Een klant kwam hier binnen; "Leugenaar!"' Slammat zegt dat hij erover denkt om aan- gifte te doen bij de politie en een schadeclaim in te die- nen.⁵¹ Als navraag bij een jurist, op Slamats verzoek, leert dat hiervoor elke juridische basis ontbreekt, wil hij toch expliciet vermeld zien dat hij 'overwogen heeft om aangifte te doen'. Slammat zegt: 'Ja, dus dat overwoog ik, ook, want ik vind het niet leuk dat hij mij zoiets geflikt heeft. Het is namelijk ook géén... eh... slechte reclame voor de zaak.'⁵² De Canadese *Evening Telegram* maakt er al in een eerder stadium melding van: 'Slammat is not amused and may take legal action.'⁵³ Hij heeft het kunst- gebit opnieuw in handen en besluit om, in plaats van het te retourneren, de grappenmakers een koekje van eigen deeg te geven:

Ja, dat bovengebit heb ik nog hier en die heb ik in het IJ d'r in gegooid. Zeg nou, jullie halen een geintje uit, dan haal ik me ook een mooi geintje uit, ga maar in het IJ zoeken. Dan moeten ze dus de pont pakken, dus achter het Centraal Station, richting Tolbuis en ongeveer in het midden daar heb ik het d'r in gegooid. Dat ligt op het IJ nou, dus mogen ze daar gaan zoeken. Moeten ze wel uitkijken met die pont.⁵⁴

De geschiedenis van het kunstgebit in de kabeljauw krijgt daarmee een ontknoping in een *practical joke* die de plot van *Het kunstgebit aan de bengel* volgt. 'Zo lagen er twee kunstgebitten in het water', verduidelijkt Slammat.⁵⁵

⁴⁹ Mededeling, 14 januari 1995.

⁵⁰ Mededeling, 14 februari 1995.

⁵¹ Mededeling, 11 januari 1995.

⁵² Mededeling, 14 januari 1995; mede- deling Fons Strijbosch, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Katholieke Uni- versiteit Nijmegen, 11 januari 1995.

⁵³ Op 17 december 1994.

⁵⁴ Mededeling, 14 januari 1995.

⁵⁵ Mededeling, 11 januari 1995. Slammat zegt desgevraagd dat hij speciaal naar het IJ is gegaan om het kunstgebit erin te werpen (mededeling, 24 janu- ari 1995).

Het roofvissen op de MS Hendrik Karssen

Het bovenstaande toont hoe in de praktijk aan de hand van overgedragen vertelgoed *practical jokes* en vervolgens weer nieuwe verhalen gegenereerd worden. Een context die in de onderhavige geschiedenis een belangrijke rol speelt, is het sportvissen met de Hendrik Karssen, met name de (mannelijke) sociabiliteit van de deelnemers. We schetsen hieronder deze sociaal-culturele context op micro-niveau, onder meer gebaseerd op participerende observatie tijdens een vistrip met de Hendrik Karssen op 8 februari 1995.

De sportvisserij heeft de laatste jaren aan populariteit gewonnen in Nederland, met name de meer avontuurlijke vormen van deze buitensport, zoals het vliegvisserij en het roofvissen. De zogeheten roofvissers zijn sportvissers die zich richten op de vangst van roofvissen, vooral de snoekbaars in zoet- en de kabeljauw in zoutwater. Van begin november tot eind mei wordt bij gunstig weer op de Noordzee vanaf de Hendrik Karssen uit Den Helder op kabeljauw gevestigd.⁵⁶ De kabeljauw trekt in de wintermaanden vanuit de Scandinavische wateren naar de voedselrijke wrakken bij de vaargeul die ten westen van de waddeneilanden loopt. Van heinde en ver komen sportvissers naar Den Helder om deel te nemen aan een dagtocht met het voormalige marineschip.

De sociale achtergrond van de hengelaars is zeer divers, uiteenlopend van werklozen en laag ingeschaalde arbeiders tot managers en directeuren van grote bedrijven.⁵⁷ In het dagelijks leven zouden deze mensen nauwelijks verkiezen om op het persoonlijke vlak met elkaar om te gaan, maar aan boord van het schip valt het maatschappelijke onderscheid weg: ze zitten met zijn allen in hetzelfde schuitje. Deze sportvissers dragen bovendien soortgelijke kleding, hebben in hengels en ander visgerei kenmerkende attributen gemeen, alsmede de activiteit van het (roof- of wrak)vissen en een specifiek gedrag en taalgebruik, waarmee ze zich van anderen onderscheiden. Zodra de boot buitengaats is, staan ze als een groep ook in ruimtelijke zin apart van de rest van de samenleving.

Aan deze vrijetijdsbesteding nemen slechts bij hoge uitzondering vrouwen deel.⁵⁸ De sport op de Hendrik Karssen is vooral een aangelegenheid van mannen die gekenmerkt wordt door wedijver enerzijds en een grote mate van solidariteit anderzijds. De onderlinge solidari-

56

Aan de mededeling betreffende het 'wrakvissen', boven de bar aan boord van het schip, heeft iemand bij wijze van grap met pen toegevoegd: 'Kunstgebit sept. tot eind nov.'

57

Dit is al langer zo. '[I]n alle lagen van de bevolking treffen we in tamelijk evenredige mate sportvissers aan', zo blijkt uit onderzoek; wel zijn het 'overwegend mannen'. Prinssen en Kropman 1975, 14-15. We danken deze referentie aan Heidi Dahles.

58

De echtgenote van een Duitse sportvisser uit Gronau was de enige vrouw aan boord van de Hendrik Karssen op 8 februari 1995. Ze wakte grote hilariteit onder de circa veertig sportvissers omdat ze gedurende de hele tocht zeeziek was en zich aan een trap staande probeerde te houden. Het was de eerste en de laatste keer dat ze mee ging, zei ze.

teit blijkt onder meer uit de bereidheid om zonder distinctie en distantie met elkaar om te gaan, alsook uit het delen van voedsel, drank, vissnoeren met toebehoren, aas en eventueel de vangst. Het competitie-element komt tot uiting in het streven zo veel mogelijk en zo groot mogelijke vissen te vangen, in het afsluiten van weddenschappen, in het soms tegen elkaar op drinken en in het vertellen van (legendarisch sterke) vissersverhalen.

In beginsel gaat het de sportvissers op zee om het doden van dieren voor het plezier, gelijk de beoefenaars van de jacht op het land. De condities, vooral als er veel deining is, kunnen ruig zijn en het binnenhalen van een behoorlijke vangst vergt enige fysieke inspanning. De hengelaars beschouwen hun liefhebberij als een bij uitstek mannelijke sport, waarbij ze zich meten met de krachten van de natuur. Een eerste test voor de deelnemers is of ze zeeziek worden of niet, maar het doel dat werkelijk telt, is het aan boord brengen van vis, met een rangorde naar soort, aantal, lengte en gewicht. Na de jagers staan nu ook de sportvissers in toenemende mate bloot aan de kritiek van dierenbeschermers ('vissen hebben ook gevoel'). De groeiende weerstand in de bredere samenleving heeft echter als neveneffect dat het hun *esprit de corps* versterkt (en tevens leidt tot de introductie van eufemismen, zoals 'natuurlijk aas' voor levend aas). De parallel met de jacht kan nog verder doorgetrokken worden. 'Jacht kenmerkt zich zowel door momenten van ritualisering en dramatisering als door een spelkarakter', zo stelt Dahles in haar studie van de jacht in Nederland.⁵⁹ Ze laat zien dat de hedendaagse (plezier)jacht nog het best begrepen kan worden als 'een vorm van expressief gedrag'.⁶⁰ In het navolgende willen we duidelijk maken dat dit evenzeer opgaat voor het roofvissen op de Hendrik Karssen.⁶¹

De bovengenoemde wedijver tussen de sportvissers is onderdeel van het spel en roept een spanning op. De hengelaars dienen actief aan het spel deel te nemen, maar nooit mogen ze hun rol té serieus nemen want het moet een spel blijven. Het spel kent namelijk bepaalde regels. Een van de belangrijkste regels is dat alle spelers gelijke kansen hebben.⁶² Geheel in de geest van het spel helpen de sportvissers elkaar wanneer iemand zijn paternoster⁶³ verspeelt of wanneer zijn aas op is, want niemand mag in het bijzonder in het nadeel zijn. Tevens bekrachtigt deze wijze van handelen de onderlinge solidariteit. Gedurende het vissen bevinden de hengelaars zich allen in dezelfde

59 Dahles 1990, 18.

60 Ibidem, 17, *passim*.

61 Het gedrag van professionele vissers, waarover in tegenstelling tot dat van de recreatieve vissers een uitgebreide literatuur bestaat, laten wij hier buiten beschouwing.

62 Overigens een antropocentrische notie van *fair play*: het gesuggereerde *fair play* met de roofvissen is een heel ander verhaal.

63 Paternoster: onderstuk visser met daaraan weer korte snoeren met haken en eventueel kunsttaas.

positie, de sociale verschillen zoals die in het dagelijks leven gelden, worden tijdelijk terzijde geschoven. In de activiteit van het vissen kunnen we de spelfactoren van onvoorspelbaarheid, nemen van risico, vaardigheden en geluk herkennen. Ten opzichte van het gewone leven krijgt deze bezigheid het karakter van een *time out*: een gebruikelijke ervaring van de mannen is dat ze zo betrokken zijn bij het hengelen, als het ware opgaan in het spel, dat ze hun dagelijkse beslommeringen en problemen vergeten. 'Zo'n dag vergeet je alles', zegt een sportvisser op de Hendrik Karssen. De hele dag is hij in de weer en denkt niet aan andere dingen. Hengelaars vertellen dat het effect dat het vissen op ze heeft zelfs voor hun omgeving merkbaar is. 'Als moeders zegt: "Moet je niet gaan vissen?"', dan weet ik al hoe laat het is', zo merkt één van hen op. Een gevleugelde kreet, die ook op stickers aan te treffen is, luidt: 'Als ze me missen, dan ben ik vissen.' 'Voor de duur van het spel is men een ander, alleen aan de regels van het spel gebonden en op eigen speelkwaliteit beoordeeld', aldus Van Baal.⁶⁴

De onderlinge competitie aan boord van het schip speelt zich af binnen de grenzen van een gemeenschappelijke solidariteit, die uiteindelijk hoger gewaardeerd wordt dan het winnen. We hebben hier te maken met een vorm van mannelijke sociabiliteit; vrouwen hebben er part noch deel aan. Zoals gezegd zijn vrouwen onder de hengelaars te beschouwen als een anomalie. Zo er al een vrouw meegaat, kan ze erop rekenen dat er grappen ten koste van haar gemaakt zullen worden. De sportvissers dissen ze met smaak op (de schipper heeft er speciaal een attriboot voor klaar hangen: een grote plastic spin aan een vislijn die hij vanuit de kajuit kan laten zakken). Slachtoffer van grappen worden ook mannen met zeeziekte, ze nemen immers niet langer deel aan de collectieve bezigheid (zijn als het ware spelbrekers). Bovendien diskwalificeren ze zich, omdat ze door zeeziek te worden onvoldoende blijf geven van hun mannelijkheid. Laten we, alvorens verder in te gaan op de rol van grappenmakerij, eerst eens kijken hoe de bezigheden tijdens een vistocht worden gestructureerd middels ritualisering.

Van Genneps theorie over *rites de passage* biedt daartoe een geëgend interpretatiekader.⁶⁵ Deelname aan een vistrip met de Hendrik Karssen in de winter geeft (in de regel) mannen een mogelijkheid om de status van wrakvisser te verwerven of te (her)bevestigen. Overgangsriten

⁶⁴
Van Baal 1972, 112.

⁶⁵
Van Gennep 1960.

markeren volgens Van Gennep een verandering van status (en het overschrijden van conceptuele grenzen in het algemeen). Daarbij worden grofweg drie achtereenvolgende rituele fasen doorlopen: afscheiding van de oude status of positie, een tweeslachtige overgangsfase en inlijving bij de groep die de nieuwe status al heeft. Van Gennep geeft aan dat dergelijke *rites de passage* vaak synchroon verlopen met ruimtelijke overgangen, die in deze context niet zonder betekenis zijn.⁶⁶ Het uitvaren en binnenlopen van een schip in de haven, bijvoorbeeld, markeert de zee-reis: een ambigue overgangsfase met een overeenkomstige rituele symboliek. Van Ginkel plaatst de taboes en geloofsvoorstellingen van zeevarenden in Noordatlantische vissersculturen in de context van de door Van Gennep aangeduide ruimtelijke overgangsriten.⁶⁷ Wij concentreren ons hier op de statuswijziging van de deelnemers aan de vstrip zoals die volgens het patroon van *rites de passage* verloopt. De symbolische structurering, met name de tijdelijke onthechting van maatschappelijke posities die aan wal gelden, waardoor alle deelnemers aan boord in een gelijke positie verkeren, heeft implicaties voor de beleving van de trip door de vissende opvarenden. We doelen hier op de gevoelens van *communitas* die mede door de situatie gecreëerd worden.⁶⁸ Het spelkarakter van het wrakvissen, waarin alle deelnemers gelijke kansen hebben, vloeit hier ook uit voort.

Vroeg in de morgen in de haven van Den Helder dosen de deelnemers zich uit voor de gelegenheid. (Ook kopen ze er verse zeepeieren om als aas te gebruiken, naast kunstaas.) Kleding, attributen en eerder genoemde kenmerken zetten de deelnemers apart van de rest van de samenleving. Het afscheidingsritueel komt ook ruimtelijk tot uitdrukking: de Hendrik Karssen verlaat de haven, weg van het land, en het duurt ongeveer een uur voordat de boot de plaats van de scheepswrakken bereikt, waar het vissen zal plaats grijpen. De deelnemers bevinden zich gezamenlijk in de kombuis annex kantine. Ze drinken en praten. De meesten zijn tot dan toe vreemden voor elkaar, maar in het delen van elkanders gezelschap, verhalen, grappen, voedsel en drank, verenigen zij zich tot een groep. De deelnemers hechten aan het sociale aspect van het samen zijn. Roel Pool, bijvoorbeeld, neemt doorgaans een grote hoeveelheid gehaktballen en kippepoten mee, enkel om dit voedsel te delen met mannen die hij vaak nog nooit eerder gezien heeft.⁶⁹ Anderen verdelen ge-

66

Ibidem, 22-25, 192.

67

Van Ginkel 1988, 113-115; Van Gennep 1960, 23.

68

Het begrip *communitas* stamt uit het werk van Turner, die het ontwikkelde naar aanleiding van Van Genneps model van de *rites de passage*. Zie onder meer Turner 1969.

69

Mededeling, 28 februari 1995.

smeerde broodjes of geven rondjes drank. Aan land zouden de mannen met een uiteenlopende achtergrond niet zo snel uit vrije wil socialiseren.

Zodra de bestemming bereikt is, gaan de mannen het dek op. Ze stellen zich met een hengel in de hand in een rij naast elkaar op aan de reling, het gezicht naar de zee gekeerd (zie afbeelding 2). Keer op keer zal het schip over een wrak drijven (een 'drift'). De schipper geeft een enkelvoudig fluitsignaal, ten teken dat het hengelen kan beginnen en weer moet ophouden. De hengelaars volgen getrouw deze signalen, die een duidelijk begin en eind in het vissen markeren: gelijktijdig werpen zij de lijnen in en halen ze op. Deze choreografie in het vissen, een geritualiseerde handeling gemarkeerd met het fluitsignaal, wordt tot laat in de middag voortgezet. Bakker, de schipper en een soort van spelleider, verklaart dat in zijn ervaring de hengelaars nooit genoeg van het vissen krijgen, ze zouden almaar door kunnen gaan. Ze zijn erop gebrand vis, veel en grote vis, aan de haak te slaan. (Zijn eigen rol, het varen van wrak naar wrak, vergelijkt Bakker met het werk in een kippenslachterij.)⁷⁰ De hengelaars gaan volledig op in het vissen, gedreven door de onderlinge wedijver. Het is een inspannende klus. Wanneer de een of ander relatief succesvol is, voert dat de spanning op.⁷¹ Een spanning die doorbroken kan worden met een grap om aan te geven dat de ernst van het spel slechts betrekkelijk is. Slamet herinnert zich zijn formidabele vangst nog als de dag van gisteren:

Nou, dus, het was de drill van het jaar voor mij geweest dus... ik voelde al aan mijn hengel dat ik iets zwaars d'r op had. Of het waren twee vissen geweest of één grote, dat zei ik toen al, toen had ik de vis nog niet gezien. Ja, toen 'ie boven water kwam zagen we dat het een grote was en dat het er eentje was. Nou, die haalden we binnen. En die zette ik toen gelijk in de viskist die ik precies naast me had liggen. Nou, iedereen kwam kijken en zag: 'Hé, dat is een hele grote!' We hebben hem toen gewogen en gemeten [19 pond en zo'n 85 cm]. En ja, ik ging even pauzeren want ik was echt moe van die drill. Nou en in die tussentijd hebben ze dus een kunstgebit in z'n bek d'r ingedouwd, maar dat wist ik toen niet, ja, want ik besteedde ook géén aandacht meer aan de vis, ik ging gewoon doorvissen... en tijdens het schoonmaken toen vond ik in die maag een kunstgebit.

▲ afb. 2
Vissen op kabeljauw aan boord van de Hendrik Karssen (Foto: Eric Venbrux, 8 februari 1995).

⁷⁰ Mededeling, 8 februari 1995.

⁷¹ 'Beginnersgeluk', kreeg de participant onder ons toegevoegd door een pechvogel, die eerder hoog over zijn eclatante successen opgegeven had.

Hij liet zich overigens ook fotograferen met de kabeljauw in zijn handen, het sportvissers-equivalent van het tableau bij de jacht en de jachttrofee (zie afbeelding 3). Slamats bevoegenheid voor het vissen blijkt uit zijn woorden. Pool en Reinders sloegen toe op het moment dat hij het allemaal te serieus leek te nemen. Slamats was nu een *major player*, niet alleen de organisator van de vistrip, maar ook iemand die alle anderen in het spel aftroefde. Met hun *practical joke* stelden Pool en Reinders zijn 'speelkwaliteit' op de proef. Naderhand moest blijken of hij de ernst van het spel kon relativeren en ook de grap kon waarderen. Een uitmuntende speler moet tegen een stootje kunnen. In de woorden van Tallman:

The practical joke, as a folklore form, is first an event, a competitive play activity in which only one of two opposing sides is consciously aware of the fact that a state of play exists; for the joke to be successful, one side must remain unaware of the fact that a play activity is occurring until it is 'too late', that is, until the unknowing side is made to seem foolish or is caused some physical and/or mental discomfort.⁷²

We weten uit de loop der gebeurtenissen dat de grap, door het voortgezette zwijgen van de *practical jokers* en de verspreiding van het bericht over de wonderbaarlijke vangst door de media, een extra dimensie kreeg. Slamats voelde zich ongenadig in de maling genomen en was gepikeerd omdat de grap zo de perken van het spel te buiten ging.

Het hengelen aan boord van de Hendrik Karssen valt op te vatten als een ambigue overgangsfase: de concurrentiestrijd heeft nog plaats en de deelnemers kunnen zich naar de buitenwereld toe nog niet als (geslaagde) sportvissers presenteren. Een dubbel fluitsignaal markeert het einde van het vissen voor de dagtrip.

In het volgende stadium leggen de deelnemers getuigenis af van het feit dat ze de status van sportvisser (wrakvisser in het bijzonder) verworven hebben. Het incorporatieritueel neemt een aanvang bij de terugvaart van het schip na het laatste fluitsignaal. De vangst van de dag wordt schoongemaakt. Nogmaals benadrukken de vissers dat het om het spel gaat en niet om de knikkers: onfortuinlijke hengelaars krijgen vissen toebedeeld door de succesvolsten. Dan begeven ze zich naar de kantine waar wederom sterke verhalen en grappen, voedsel en drank

▲ afb. 3
Hugo Slamats met de gevangen kabeljauw op de Hendrik Karssen. (Met dank aan H. Slamats te Amsterdam. Foto: 27 november 1994.)

⁷²
Geciteerd in Dundes 1988, 7.

worden uitgewisseld. Ze evalueren de gebeurtenissen van de dag en de vangst, vertellen elkaar persoonlijke recepten om de vis te bereiden. In geval er een weddenschap is afgesloten op de grootste vangst, geeft de winnaar een rondje weg.⁷³ Het gezamenlijke uitblazen in de kantine versterkt de saamhorigheid van de hengelaars, die in de vistocht een gemeenschappelijke ervaring delen. Hoewel de sportvissers prestige kunnen verwerven met een rijke vangst, hun vertelkunst en grappenmakerij (en naar verluidt het onder de tafel drinken van anderen), prevaleert de onderlinge solidariteit. Heeft de boot eenmaal in de haven aangelegd, dan verspreiden de mannenbroeders zich weer. Aan de wal gaan ze elk huns weegs. Ze worden weer opgenomen in het alledaagse leven waarin de sociale verschillen aan het licht treden. Wel kunnen ze zich met recht sportvisser noemen: hun resten de (al dan niet zelf gevangen) vis, foto's en sterke verhalen om dat ook aan anderen duidelijk te maken.⁷⁴

Het verkrijgen van vis om te eten of te verkopen is voor de sportvissers van ondergeschikt belang. Anders dan bij beroepsvissers staat voor hen het aangenaam tijdverdrif voorop. Het maken van grappen helpt ze om in de juiste stemming te geraken en/of die te handhaven. Het breekt de spanning. Deze hengelaars – die in gezelschap het ruime sop kiezen – zijn verzot op grappen, zowel verbale grappen als *practical jokes*. Het is een expressie van hun mannelijke sociabiliteit. Ze stellen elkaar ook hiermee op de proef, gelijk een verteller van sterke verhalen met zijn gehoor doet. De grappenmakerij heeft een functie in het afbakenen van de groep: een echte sportvisser 'moet tegen een geintje kunnen'. Doorgaans worden degenen die zich op een of andere wijze onderscheiden van anderen – vrouwen, zeezieken, de 'winnaars' – het slachtoffer van *practical jokes*. Het lijkt erop dat zij meer dan de anderen, wier gevoelens van *communitas* er juist door versterkt worden, moeten tonen dat zij van hetzelfde slag zijn. Slamet sprong er duidelijk uit op de bewuste vistrip met de Hendrik Karssen en derhalve werd hij het slachtoffer van een *practical joke*.⁷⁵

Wat er in de hoofden van Pool en Reinders omging laat zich alleen maar raden. Roel Pool vertelt dat hij wel aan een verzetje in de vorm van een vistocht toe was. Het zat hem niet mee. In de voorgaande dagen had hij enkele vervelende ervaringen (inbraak, ziekte) te verwerken gekregen.⁷⁶ Volgens Janet Pool vormde het laatstgenoemde

73

De eerdergenoemde Bisschops meent dat er in het verleden meer gedronken werd dan thans het geval is. Dat resulteerde in een bepaalde stemming, zo suggereert hij. Dan had je zo van die dingen onder elkaar, vervolgt de sportvisser. Er werden altijd weddenschappen afgesloten. Wie de grootste vangst (van de dag) had won de pot, iedereen zette vijf gulden in. Zo gebeurde het eens dat een bepaald iemand steeds de pot won. Op een dag ving hij een oude bot (het was op de wadden), een waardeloze vis, maar het bleek de grootste vangst te zijn. Het zootje van een vriend ving ook een bot, maar die was nèt niet zo groot. Daarop hadden ze bij de ander een stukje van de staart van de oude bot afgeknipt, zodat het jongetje won. Veel had je er trouwens niet aan om de pot te winnen, voegt hij eraan toe, want na afloop moest je dan een rondje geven in de kroeg. Dat kostte je vaak nog veel meer dan wat je gewonnen had. (Mededeling, 24 januari 1995.)

74

In café Heuvel aan de Amsterdamse Prinsengracht, bijvoorbeeld, hangen achter de bar foto's van mannen met grote, zware vissen in hun handen. De afgebeelde mannen zijn stamgasten, die de foto's speciaal meebrengen. 'Ach', zegt de barkeeper, 'elkaar afbluffen, hè.' (Mededeling, 23 februari 1995.)

75

Slamat had in de eerste plaats de grootste vangst van die dag. Voorts was zijn plaats aan boord in vergelijking met de anderen wat onduidelijk: als organisator van de trip droeg hij wellicht enige autoriteit, terwijl zoals we gezien hebben elk hiërarchisch onderscheid uit den boze was. Bovendien bleef bij hem het verschil tussen de sportvisser en de professional (tevens eigenaar van een hengelsportzaak), vrijetijdsbesteding en kostwinning, vaag. Tenslotte kan niet onvermeld blijven dat Slamet van Surinaamse afkomst is, waarmee hij zich weliswaar van de meeste anderen onderscheidde, maar wat niet noodzakelijkerwijze een rol gespeeld hoeft te hebben. Problem hierbij is dat in grappen vaak juist zaken aan de orde gesteld worden die in het normale sociale verkeer onuitgesproken blijven. Lies Stoop, de vrouw van Cor, was de enige die eraan refereerde. In de

gegeven de aanleiding tot de grap met het kunstgebit: 'Mijn man ging helemaal uit zijn bol.'⁷⁷ Zijn sores wilde hij even van zich af zetten. Roel Pool stak die bewuste dag Janets eerste kunstgebit, dat ze als een aandenken bewaarde, bij zich.

Zijn handlanger en collega, Reinders, had hij recentelijk in het wrakvissen geïntroduceerd. Pool daarentegen is een ervaren rot, de gangmaker. Zijn echtgenote en hij vertellen triomfantelijk over een van zijn favoriete *practical jokes*: 'het eten van zeepieren' tot ontsteltenis van zijn medevissers (de truc is dat hij ze verborgen houdt onder zijn tong). Ook heeft Pool weleens bij een argeloze visser een gehaktbal in een kabeljauw gestopt. Dit wijst op een problematische relatie met dieren, met name op tegenstrijdige gevoelens met betrekking tot het doden van de vissen. Het is iets wat zowel bij jagers als sportvissers voorkomt. Ze trachten het doden te verhullen of op zijn minst de suggestie te wekken dat de dieren een gelijkwaardige partij zijn.⁷⁸ Pool draait de rollen om door zelf zeepieren te 'eten', een kabeljauw vol te stoppen met een gehaktbal of een kunstgebit in de bek te plaatsen.

Als Pool de vrijdag nadat hij met Reinders de grap met Slammat heeft uitgehaald weer gaat vissen met de Hendrik Karssen, krijgt hij het te kwaad. Het verhaal van de wonderbaarlijke vangst, *Het kunstgebit in de kabeljauw*, had er onvoorziene en morbide consequenties. Als de sportvissers hun hengel ophalen, roepen ze uit: 'Estonia!' (De scheepsramp met de Scandinavische veerboot Estonia, in juni 1994, lag nog vers in het geheugen: de lichamen van meer dan 600 slachtoffers konden niet geborgen worden.) In plaats van de vissen met een stok dood te slaan, zetten zij onmiddellijk het mes in de kabeljauw. Geïnspireerd door het kunstgebit-in-kabeljauw-verhaal zijn ze naarstig op zoek naar waardevolle voorwerpen. De sport is ontwaard in 'schatgraverij'. Roel Pool kan het wangedrag moeilijk verteren. Het maakt hem misselijk en hij is geschokt omdat de grap zo uit de hand gelopen is. Samen met Reinders besluit hij dan het stilzwijgen te verbreken. Bovendien oefent Janet Pool druk op ze uit, omdat ze haar gebit terug wil hebben.

Reinders zoekt het eerst contact met journalisten. Dan blijkt Stoop toch het verkeerde gebit in handen te hebben. Als het nieuws over de 'ware' toedracht naar buiten komt, wordt tegelijk duidelijk hoezeer Slammat is beetgenomen. Slammat, die door het voorval tevens publiciteit

oudejaarsuitzending van Radio Noord-Holland zei ze dat ze het spijtig vond vanwege de 'andere cultuur' van de man (30 december 1994).

76

Mededeling, 1 maart 1995.

77

Mededeling, 22 februari 1995.

78

Zie Dahles 1990, voor een uitwerking van het thema ten aanzien van de jacht.

heeft gekregen voor zijn (nog géén jaar oude) hengelsportzaak, staat nu te kijk als het slachtoffer van een *practical joke*. Feitelijk is de *practical joke* dan pas, zij het via een onbedoelde omweg, voltooid.⁷⁹ Hoewel Roel Pool over het gebeurde heeft ingezeten, maken die gevoelens plaats voor het succes dat hij met de grap kan vieren. Het echtpaar Pool verzamelt de kranteknipsels voor het nageslacht (al zeggen ze dat hun dochter zich nog geneert voor het artikel in de *Privé*). Janet Pool belt zelfs herhaaldelijk naar Londen om beslag te leggen op een bericht in *The Sun*. Vergoelijkend deelt het echtpaar mee dat Slammat van de media wel zo'n 30.000 gulden voor het unieke verhaal gebeurd moet hebben (wat overigens niet het geval is). Slammat laat van zijn kant via schipper Bakker weten dat hij de grappenmakers nooit meer mee wil hebben.

In de berichtgeving is Stoop na de ontluistering inmiddels een tragi-komische figuur geworden. Als hij tegen oudjaar in de studio van Radio Noord-Holland zijn zegje nog eens mag doen, buit hij het genre van het sterke verhaal uit: de dag dat hij ging vissen naderde de boot de Engelse kust, er woedde een hevige storm en zijn bovengebit vloog vier meter de lucht in! Ook kondigt hij aan dat hij een boek over de gebeurtenis gaat schrijven. Het zal in het jaar 2000 gepubliceerd worden, het jaar waarin hij met pensioen gaat.⁸⁰ Stoop mag destijds dan wel door zeeziekte vroegtijdig uitgeschakeld zijn, in zijn vertelkunst doet hij niet onder voor andere vissers.

In de schijnwerpers van de media had hij naar zijn zeggen 'een drukke tijd'. Naderhand, in het nieuwe jaar, houdt hij echter de boot af. 'Het was wat, toen het waar was, een heel verhaal, maar het gaat eigenlijk over niks', zegt hij. Het is voor hem een afgesloten hoofdstuk. Wel wil hij kwijt dat zijn collega's bij Openbare Werken in zijn woonplaats hem met de geschiedenis plagen. 'Ze zeggen tegen me: "Cor, hoe is 't met je gebitje?" Ik zeg: "Ik heb er 100.000 gulden voor gevangen." Zo dan zijn ze stil', zo deelt hij mee. Hij vat het sportief op: 'We hebben er hartelijk om kunnen lachen.'⁸¹

Besluit: de hedendaagse sage nader beschouwd

Het verhaal van *Het kunstgebit aan de bengel* behoort volgens Top tot het betrekkelijk geringe percentage van hedendaagse sagen met een vrolijke noot. De meeste van

79

Vgl. Dundes 1988, 7-9.

80

Uitzending op 30 december 1994.

81

Mededeling, 24 januari 1995.

deze verhalen handelen over schokkende gebeurtenissen.⁸² In eendimensionale psychologische verklaringen (verborgen angsten en verlangens) brengen onderzoekers ze regelmatig in verband met 'de postindustriële samenleving'.⁸³ Deze verklaringen blijven steken in generalisaties. De stelling dat het zou gaan om uitsluitend 'moderne' (versus traditionele) en 'urbane' (versus rurale) verhalen is inmiddels onhoudbaar gebleken, maar doet nog steeds opgeld. Het zegt meer over de folklore van de onderzoekers dan over de onderzochten. De vele verzamelbundels met hedendaagse sagen verschillen in de weergave en behandeling van de verhalen nauwelijks van de oudere bundels met volksverhalen: het blijven een soort van postzegelverzamelingen, waarbij uit de context gerukte en bewerkte varianten en typen naast elkaar gelegd worden. Zodra een bepaald verhaal van een label is voorzien, is het door onderzoekers gesanctioneerd als een hedendaagse sage (of een van de vele andere benamingen die men verkiest). De populaire definitie van de hedendaagse sage wil dat het gaat om verhalen die als 'waar gebeurd' verteld worden, maar onmogelijk 'waar' kunnen zijn. De 'waarheid' (als er al zoiets bestaat als een eenduidige waarheid) in de ogen van de onderzoekers hoeft echter niet per se te stroken met die van de onderzochten, die immers (ten dele) andere conceptuele categorieën hantieren.⁸⁴ Bovendien hoeft een verhaal nog niet noodzakelijkerwijze 'onwaar' te zijn wanneer blijkt dat een zelfde vertelling reeds eerder te berde is gebracht.

We hebben met betrekking tot onze casus gewezen op het spelelement in de sociaal-culturele context waarin sportvissers met elkaar omgaan. Van Baal omschrijft de eigenschappen van een spel als volgt: 'Het spel dient geen direct doel en is uitstelbaar; het schept een eigen fictieve wereld; buitenstaanders mogen zich er niet mee bemoeien; het spel heeft vaste regels; het heeft een kanselement naast een element van spelvaardigheid; het moet serieus gespeeld worden en het fascineert.'⁸⁵ Even afgezien van de kanttekening dat hij het spel reïficeert (het zijn mensen die het spel spelen), geeft Van Baal hier beknopt weer hoe ook de sportvissers een eigen en andere wereld creëren, waar ('sterke') verhalen en *practical jokes* deel van uitmaken. Wie er niet in meegaat, onttrekt zich aan het spel. De schipper van de Hendrik Karssen, Bakker, verkneukelt zich om de fictieve wereld die zijn hengelaars opbouwen: altijd hebben ze bij een eerdere gelegenheid grotere en

82

Top 1990a, 276 en 1990b, 5.

83

Zie vooral Portnoy 1992a en 1992b; zie verder meer in het algemeen Brednich 1991, Brunvand 1986, Burger 1993 en 1995.

84

Zie hierover ook Lakoff en Johnson 1980, 179.

85

Van Baal 1972, 104.

meer vissen gevangen dan daadwerkelijk het geval is, ze willen steeds dat hij koers zet naar twee scheepswrakken ('het Russisch Dok' en 'de Graanboot') die in hun overtuiging of ervaring een waar vissersparadijs zijn, maar volgens Bakker helemaal niet bestaan, enzovoort.⁸⁶

Het sportvissen op de Hendrik Karssen en de vissersverhalen hebben een functie en betekenis in de recreatieve sfeer. 'Actually,' schrijft Dégh, 'legends might be as much true as they are untrue, objectively or subjectively; it really does not make much difference. What matters is that the legend raises the question of plausibility and makes people reflect.'⁸⁷ We hebben hierboven gedemonstreerd dat de sportvissers gedeelde waarden, geworteld in hun mannelijke sociabiliteit, tot uitdrukking brengen (impliciet komen ook gender-relaties en de relaties met dieren aan de orde).

De dynamiek in de vertelstof, het vertellen van verhalen, alsook grappen en het naspelen ervan ('acting out') in *practical jokes*, wordt pas goed duidelijk als de sociaal-culturele en historische context in ogenschouw wordt genomen. In plaats van passieve 'draggers' van een traditie hebben we te maken met creatieve mensen (met uiteenlopende persoonlijke motieven), *actores* die telkens opereren in een specifieke context. Situaties veranderen en dat heeft implicaties voor vertellingen en de vorm die ze krijgen. Indelingen van de verhalen door onderzoekers van buitenaf kunnen niet verhullen dat de *bomo narrans* deze kunstmatige tussenschotten niet volgt: we zagen in de onderhavige casus de variabiliteit van verhalen met een zekere verwantschap door de tijd, in een regionale overlevering en mondiaal verbreid door de media, en in de praktijk binnen een lokale context, ingebed in het sociale leven. De wisselwerking tussen al deze componenten laat zien dat achter de hedendaagse sage, vaak gereduceerd tot een tekst zonder context, een complexe werkelijkheid schuil kan gaan. Een werkelijkheid waarin verhalen floren, de inspiratiebron vormen voor *practical jokes*, en zodoende weer nieuwe verhalen kunnen genereren. Men kan in dit verband spreken van een narratieve kringloop.

86

Mededeling, 8 februari 1995.

87

Dégh 1994, 30.